

KIRJA-ARVIO

Ella Heimonen

Suvaitsevaisuus moninaisissa yhteiskunnissa

Verkuyten, M.: *The social psychology of tolerance*. Routledge, 2023.

Kohtaamme arjessa jatkuvasti erilaisia uskomuksia, ajattelutapoja ja perinteitä, joista osaan olemme sitoutuneita ja osaa vastustamme kiivaasti. Moninaisuus voikin tuoda mukanaan jännitteitä erilaisten yksilöiden ja ryhmien väliseen yhteiseloon. Arvovalinnat, kuten päätös jättää koronarokote ottamatta, hijabin käyttäminen tai omien poliittisten mielipiteiden ilmaiseminen julkisesti, voivat herättää närkästystä, loukkaantumista tai jopa vihaa. Sosiaalipsykologia tutkimusalana onkin ollut pitkään kiinnostunut negatiivisista ilmiöistä, jotka valitettavan usein kumpuavat erilaisten ihmisryhmien välisistä kohtaamisista.

Maykel Verkuytenin kirja *The social psychology of tolerance* (2023) käsittelee teoreettisesti ja empiirisesti toisenlaista tapaa lähestyä moninaisen yhteiskunnan herättämiä ristiriitoja: toleranssia tai suvaitsevaisuutta. Verkuyten on aiemmin kirjoittanut muun muassa etnistä identiteetistä ja etnisten ryhmien välisistä kohtaamisista moninaisissa yhteiskunnissa, ja hänen tuorein teoksensa jatkaa samoin ryhmien välisen kohtaamisen tematiikassa. Toleranssi ei kuitenkaan liity vain ryhmien välisiin suhteisiin, vaan toleranssi voi kohdistua myös oman sisäryhmän jäseniin tai vaikkapa omiin perheenjäseniin.

Teoksen keskeinen argumentti on se, että liberaalissa yhteiskunnassa toleranssi on tärkeää ja jopa välttämätöntä yksilönvapaudelle ja rauhanomaiselle yhteiselolle. Länsimaa-laiseen yhteiskuntaan kuuluvat oikeudet, kuten

omantunnon- ja sananvapaus, vaativat yksilöltä sitä, että hän sietää sen, että kaikki eivät ajattele ja elä samankaltaisen arvopohjan perusteella. Toisaalta mitkä tahansa teot tai käytännöt eivät voi olla hyväksyttäviä liberaalissa yhteiskunnassa. Verkuyten pohtii teoksessaan myös toleranssiin liittyviä haasteita, kuten sitä, mihin pitäisi vetää toleranssin raja ja keiden yleensä ajatellaan olevan ei-suvaitsevaisia tai suvaitsevaisia. Hän ei kuitenkaan esitä suoria vastauksia näihin dilemmoihin. Sen sijaan teoksen loppuun hän esittää myös käytännön suosituksia: mitä meidän pitäisi tehdä toleranssin edistämiseksi.

Kirjan rakenne on seuraavanlainen: ensin käsitellään toleranssista puhumisen yleistymistä ja tämän myötä tapahtunutta käsitteen samentumista ja sitä, miksi toleranssi on tärkeää. Samalla Verkuyten esittelee mallia toleranssista kärsivällisyytenä tai sietämisenä (engl. *forbearance*). Tämän jälkeen suhteutetaan toleranssia sosiaalipsykologian alalla suositumpaan käsitteeseen, ennakkoluuloisuuteen, sekä tarkastellaan toleranssin ilmenemistä käytännön elämässä. Seuraavaksi Verkuyten erittelee toleranssin rajoja, eli mitä ei voida hyväksyä. Tämän jälkeen käsitellään toleranssin seurauksia niille, jotka ovat toleranssin kohteena. Lopuksi Verkuyten tekee yhteenvetoa teoksesta sekä esittää argumenttinsa siitä, miksi toleranssin edistäminen on välttämätöntä moninaisissa yhteiskunnissa, miten sitä voisi edistää ja miksi toleranssi on tärkeä sosiaalipsykologisen tutkimuksen kohde.

Toleranssin eri muodot

Verkuyten aloittaa teoksensa käsittelemällä toleranssin käsitteen yleistymistä populaarissa kielenkäytössä sekä toleranssiin kohdistettua kritiikkiä. Hänen mukaansa on kaksi erilaista tapaa ymmärtää toleranssi: se on joko kärsivällisyyttä tai sietämistä muiden tekemiä valintoja kohtaan tai moninaisuuden arvostamista itsessään ja tämän moninaisuuden vahvistamista.

Toleranssin ymmärtäminen kärsivällisyytenä juontaa juurensa antiikin Intiaan ja Kreikkaan. 1600-luvun sotaissa Euroopassa toleranssin käsitettä lähestyttiin pragmaattisemmin, jolloin kantavana ajatuksena oli sietää uskonnollista moninaisuutta yhteiskunnallisen rauhan saavuttamiseksi. Valistuksen aikana toleranssi laajeni myös koskemaan ideologisia ja poliittisia näkemyksiä, ja nykyajassa toleranssin piiriin on nostettu myös kiistanalaiset teot, kuten abortti tai homoseksuaaliset suhteet. Nykyajassa on kuitenkin tyypillistä, että toleranssin käsitteen sijasta puhutaan esimerkiksi hyväksymisestä, arvostamisesta ja tasa-arvoisuudesta, jotka viittaavat enemmän toleranssiin moninaisuuden arvostamisena itsessään.

Samoin toleranssin käsite on kohdannut kritiikkiä kahdesta eri suunnasta: joko se tekee liian vähän tai se tekee liian paljon. Ensin mainitun kritiikin mukaan toleranssi ei vielä riitä, vaan moninaisuus tulisi hyväksyä täydellisesti ja juhlaa moninaisuutta itsessään. Toleranssin sijasta tulisi pyrkiä erilaisuuden hyväksyntään ja täyteen inklusioon. Toinen kritiikinaihe on taas se, että toleranssin varjolla siedämme käytöstä, joka on vastoin länsimaisen yhteiskunnan periaatteita. Esimerkkinä tästä voidaan pitää ympärileikkaamista tai poliittisten vastustajien hiljentämistä.

Teoksessaan Verkuyten argumentoi toleranssin ymmärtämistä lähtökohtaisesti kärsivällisyytenä tai sietämisenä. Aina ei ole realistista odottaa, että hyväksyisimme toinen toisemme täydellisesti. Omat arvomme ja käsityksemme voivat olla väistämättömässä ristiriidassa sen kanssa, miten muut käyttäytyvät, ajattelevat ja toimivat. Kaikkia moraalisia positioita kohtaan ei voi olla yhtä avoin – sitoutuminen tiettyihin lähtökohtiin sulkee toisenlaisia näkökulmia pois. Abortin vastustajat eivät voi hyväksyä

täysin sydämin aborttia eivätkä rokottautumista velvollisuutena pitävät rokotuksista kieltäytymistä. Voi siis olla todennäköisempää, että moninaisuuden täyden hyväksymisen sijasta siedämme sitä, että eri ihmiset valitsevat elää elämäänsä eri tavalla kuin itse elämme.

Verkuyten siis määrittelee toleranssin olevan negatiivinen suhtautuminen tiettyyn käytökseen tai käytäntöön, johon ei kuitenkaan pyritä puuttumaan, esimerkiksi siksi, että yksilö pitää tärkeämpänä mielipiteen vapautta. Toleranssi perustuu ajatukseen siitä, että jokainen yksilö on yhdenvertainen ja siten oikeutettu tekemään valintoja omien arvojensa pohjalta, vaikka nämä arvot voivat olla ristiriidassa omien arvojen kanssa. Sen sijaan toleranssin puute tai suvaitsemattomuus (*intolerance*) voi ilmetä suorana puuttumisena käytökseen, jota ei pidetä hyväksyttävänä.

Toisaalta Verkuyten muistuttaa, että toleranssi ei ole ihmelääke kaikkiin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Ennakkoluuloisuuteen, rasismiin, seksismiin tai vastaaviin ilmiöihin ei voida vastata toleranssin avulla, vaan tällöin on pyrittävä torjumaan ennakkoluuloisuutta, rasismia tai seksismia. Käsitykset ei-hyväksyttävän rajoista voivat kuitenkin olla erilaisia, mikä aiheuttaa haasteita myös toleranssin rajojen vetämiselle. Siinä missä yksi näkee vain suoran vahingoittamisen ei-hyväksyttävänä toimintana ja esimerkiksi loukkaavan puheen sananvapauden piiriin kuuluvana yksilön oikeutena, toinen voi pitää mikroaggressioita tai tahatonta loukkaamista ei-hyväksyttävänä ja tuomittavana toimintana, johon on lähtökohtaisesti puututtava.

Toleranssin teoreettisen käsittelyn lisäksi Verkuyten lähestyy toleranssin käsitettä empiirisen tutkimuksen kautta. Tutkimusesimerkit käsittelevät erityisesti suhtautumista islaminuskoon ja siihen liittyviin tapoihin, kuten huivin käyttämiseen. Monet näistä tutkimuksista ovat Alankomaissa tehtyjä survey-tutkimuksia, missä erityisesti islaminuskoiisiin maahanmuuttajiin liittyvät kielteiset asenteet ovat olleet nousussa. Eurooppalaisessa kontekstissa nämä kysymykset ovatkin usein kärkkään julkisen keskustelun kohteena, mutta Euroopan ulkopuolisiin yhteiskuntiin tämä lähestymistapa ei välttämättä sovellu. Empiirisen tutkimuksen valossa tarkasteltuja kysymyksiä ovat esimer-

kiksi se, millaisia psykologisia prosesseja toleranssiin liittyy, miten kiistanalaiselle toiminnalle annetut syyt tai selitykset vaikuttavat tämän toiminnan suvaitsemiseen ja millaisia seurauksia toleranssin kohteena oleville koituu.

Läpileikkaavana näkökulmana teoksessa voidaan pitää sosiaalisen identiteetin merkitystä toleranssille. Ihmisen sosiaalinen identiteetti – ne ryhmäjäsenyydet, joiden kautta hän määrittelee omaa itseään – ohjaavat myös hänen ajatustaan siitä, mikä on hyväksyttävää ja mikä ei. Kristittyinä itseään pitävä sitoutuu kristillisiin arvoihin ja vastustaa kristinuskon kanssa ristiriidassa olevia ajatusmalleja. Toisaalta ryhmäjäsenyydet myös vaikuttavat siihen, miten yksilö suhtautuu muiden ihmisten valintoihin ja tekoihin: omassa sisäryhmässä normeista poikkeamiseen voidaan puuttua hanakammin kuin ulkoryhmän jäsenten vastaavaan toimintaan. Lisäksi on huomattava, että myös sisäryhmän sisällä voi olla ristiriitaisia näkemyksiä siitä, mitä pitäisi sietää.

Toleranssi yhteiskunnan rauhaa turvaavana tekijänä

The social psychology of tolerance on tiivis teoreettinen ja empiirinen katsaus toleranssiin. Verkuytenin tuotantoa aiemmin lukeneille tiedossa on pientä kertausta, mutta ei kuitenkaan liian paljon. Helppolukuisuutta lisäävät useat oikeaan elämään perustuvat esimerkit, jotka myös valottavat tämän haastavan ja kiinnostavan ilmiön tärkeyttä arjessa.

Teoksen ansiona voidaan mainita pyrkimys toleranssin käsitteen selkeyttämiseen ja toleranssin monisyinen tarkastelu. Rajoitteistaan huolimatta toleranssi nähdään ilmiönä, jota ilman elämä yhteiskunnassa olisi konfliktialtista. Hieman pessimistisenä havaintona teoksesta voidaan mainita se, että toleranssin edistäminen on haastavampaa kuin suvaitsemattomuuteen kannustaminen. Toisaalta esimerkiksi uskomus omasta etnisestä ryhmästä suvaitsevana kansana voi edistää toleranssia.

Kuten kirjoittaja itsekin toteaa, toleranssiin liittyvää sosiaalipsykologista tutkimusta on tehty huomattavasti vähemmän kuin ennakkoluuloisuutta koskevaa tutkimusta, vaikka kiinnostus toleranssiin on viime aikoina lisääntynyt. Suurin osa kirjassa esitellystä empiirisestä tutkimuksesta keskittyykin yleiseen suhtautumiseen uskontoon liittyviä tapoja kohtaan sekularisoidussa länsimaisessa yhteiskunnassa. Esimerkiksi perhe- tai ystävyys-suhteissa tapahtuvaa toleranssia ei tässä teoksessa käsitellä ohimenevän esimerkin antamista enempää. Teosta voi kuitenkin suositella kaikille, jotka ovat kiinnostuneita nyky-yhteiskunnissa kiivastakin keskustelua herättävistä kysymyksistä sekä yleisesti ryhmien välisistä suhteista yhteiskunnassa.